

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 8 - Sayı/Issue 2 - Aralık/December 2023; 260- 285

Örgün Eğitim Kur'ân-ı Kerîm Derslerinde Ölçme ve Değerlendirme

Assessment and Evaluation in Qur'an Courses within Formal Education

Halil İbrahim ÖNDER

Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye

Assistant Professor Dr. Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic Recitation, Çanakkale, Türkiye

halili@comu.edu.tr Orcid: 0000-0002-5473-198X

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

22.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted

18.12.2023

Atıf/Cite: Önder, Halil İbrahim. "Örgün Eğitim Kur'ân-ı Kerîm Derslerinde Ölçme ve Değerlendirme". İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi 8/2 (2023), 260-285.

<https://doi.org/10.20486/imad.1364571>

Bu makale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde tamamlanan "Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'ân-ı Kerim Eğitim ve Öğretimi" isimli doktora tezi esas alınarak üretilmiştir.

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Ulvî bir çaba olarak Kur'ân-ı Kerîm'in eğitim ve öğretimi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) övgüyle karşıladığı ve teşvik ettiği bir mazhariyettir. Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından "en hayırlı amel" ile tavsif edilen Kur'ân öğrenme ve öğretme faaliyeti yüzyıllardır şifahen hocadan talebeye bir silsile halinde bütün yönleriyle aktarılmıştır. Kur'ân eğitim ve öğretiminin imam hatip ortaokulu ve liseleri ile ilahiyat fakültelerinde zorunlu, normal ortaokul ve liselerde de seçmeli bir ders olarak mevcudiyeti bu eğitim süreciyle ilgili bazı bilgilerin belirlenmesini gerektirmektedir. Örgün eğitim Kur'ân-ı Kerîm derslerinde Kur'ân'ın doğru bir şekilde okunabilmesi, bunun için de ilgili kuralların öğretimi ve öğrenilen kaidelerin defalarca uygulanarak kalıcı hale getirilmesi esastır. Bu süreç içerisinde örgün eğitimdeki diğer derslerin ölçme ve değerlendirmeye tâbi olması zarureti Kur'ân-ı Kerîm dersleri için de söz konusudur. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm derslerinin ölçme ve değerlendirmesine dair bazı hususların izahı ve dikkat edilmesi gereken noktaların netleştirilmesi önem arz etmektedir. Üstelik bu derslerin kendine özgü karakteri ve öğrenme alanları dikkate alınarak ölçme ve değerlendirme işlemlerinin yorumlanması ayrı bir önemi haizdir. Bu öneme binaen çalışmada, Kur'ân-ı Kerîm derslerinin ölçme ve değerlendirmesine dair dikkat edilmesi gereken noktalar araştırma problemiyle ilgili literatür incelenip tecrübeye dayalı gözlemlerin yardımıyla yorumlanmıştır. Kur'ân eğitiminin ideal bir şekle bürünebilmesi için örgün eğitim Kur'ân-ı Kerîm derslerindeki ölçme ve değerlendirmeye dair bazı zorunluluklara ve detaylara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm, Kırâat, Ölçme, Değerlendirme, Tilâvet, Tecvid.

Abstarct

The teaching of reciting Qur'an al-kareem as a divine effort is an endeavor praised and encouraged by the Prophet (pbuh) himself. This education, which is described by the Prophet (pbuh) as the best deed, has been passed down from teacher to student verbally for centuries. The fact that Qur'anic education course is involved in the curriculum of imam-hatip secondary and high schools and theology faculties as a compulsory course, necessitates that to determine certain common ground knowledge. In formal education Qur'an al-kareem courses, it is essential to be able to read the Qur'an correctly, to teach the relevant rules and to make the learned rules permanent by applying them repeatedly. In this process, the necessity that other courses in formal education are subject to measurement and evaluation is also the case for Qur'an al-Kareem courses. For this reason, it is important to explain some of the issues regarding the measurement and evaluation of Qur'an al-Kareem courses and to clarify the points to be considered. Moreover, it is of particular importance to interpret the measurement and evaluation processes by considering the unique character and learning areas of these courses. In view of this importance, this study examines the literature related to the research problem and interprets it with the help of observations based on experience. For the education to take an ideal shape, some requirements and details about the measurement and evaluation in formal education Qur'an al-Kareem courses are included.

Keywords: Qur'an al-Kareem, Qiraat, Assessment, Evaluation, Recitation, Tajweed.

Giriş

Birçok hadis-i şerifte değerine vurgu yapılan¹ Kur'ân eğitim ve öğretimi muhteva ve yöntemler bazında yüzyıllardır şifahi geleneğin etkisiyle hocadan talebeye müşâfahatan aktararak sürdürülmüş ve bu eğitimin mahiyeti bireysel eğitim ve öğretim için daha uygun görülmüştür.² Günümüz örgün eğitim kurumlarında bir ders olarak düşünüldüğünde sınıf ortamındaki Kur'ân dersi işleyiş süreçlerinin, dersin mahiyeti ve örgün eğitimin karakteri göz önünde bulundurularak detaylı bir şekilde ele alınması ve bazı hususların netleştirilmesi gerekmektedir. Kur'ân eğitim ve öğretimi tarihsel süreç içerisinde bir ibadet anlayışıyla kişisel gayretler yanında kurumsal anlamda da sürdürülmüştür. Türkiye'de ise bu eğitim cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana daha çok Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait Kur'ân kursları tarafından yaygın eğitim olarak yürütülmektedir. İmam hatipler ve ilahiyat fakülteleri gibi örgün eğitim verilen dini eğitim kurumlarında da Kur'ân-ı Kerîm derslerine yer verilmektedir. 2012 yılında çıkarılan bir kanunla³ Kur'ân-ı Kerîm derslerinin orta öğretim kurumlarında seçmeli ders olarak alınabilmesine imkân tanınmıştır. Zorunlu eğitimin 12 yıla çıkması sonrasında birçok öğrencinin Kur'ân kursuna gitme imkânından mahrum kalması, örgün eğitim içindeki bu Kur'ân derslerinin önemini artırmıştır.

İmam hatip liseleriyle ilahiyat fakültelerinden mezun öğrencilerin Diyanet için açılan sınavları kazanabilme düzeyine gelmesi, ciddi manada bir Kur'ân öğretimini zorunlu kılmaktadır. Örgün eğitimde derslerin ölçme ve değerlendirmeye tâbi olması zarureti ders olarak Kur'ân-ı Kerîm için de söz konusu olup bu dersin tecvid, ta'lîm, ezber gibi farklı öğrenme alanlarının ölçme ve değerlendirmesine dair ayrıntılar önem arz etmektedir. Nitekim farklı saiklerle Kur'ân dersi hocasının bulunamaması durumlarında ilgili kurumlarda dışarıdan Kur'ân-ı Kerîm derslerine giren hocaların istenilen düzeyde başarılı olamadıkları ifade edilirken hocalardaki bu başarısızlığın nedenleri arasında başka sebepler yanında ölçme ve değerlendirmeye dair kurallardaki eksikliklerin de sayıldığı görülmektedir.⁴ Ayrıca örgün eğitim kurumlarındaki din eğitimine dair düzenlenen çalıştay, çalışma toplantısı gibi ortak faaliyetlerde Kur'ân eğitimiyle ilgili zikredilen problemlerden biri ölçme ve değerlendirme işlemleri olup bu

¹ Bazı hadis-i şerîfler için bk. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki - Muhibbüddin el-Hatip (Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1980), "Tefsir" 80; Ebû İsa Muhammed b. Sevre es-Sülemi et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslami, 1996), "Fedâilü'l-Kur'ân", 15, 16, 21.

² bk. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Pagem Akademi, 2018), 90.

³ "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmî Gazete* 28261 (11 Nisan 2012).

⁴ bk. Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 1/249,3/458.

konuda bir standart getirilmesi talep edilmektedir.⁵ Hatta yeni ortaya konulan öğretim programlarında bütün derslerle ilgili ölçme ve değerlendirme işlemlerine bakış değişmekte ve sürecin sadece not verme işleminden ibaret olmadığı vurgulanarak bireysel özelliklerin dikkate alınması ve eğitimin paydaşlarının aktif katılımının sağlanması gibi hususlara işaret edilmektedir.⁶

Literatürde Kur'ân-ı Kerîm dersleri hakkındaki çalışmaların ilgili bölümlerinde ölçme ve değerlendirme alanına dair bazı öneri ve tespitlerin yanısıra tecrübeler aktarılmıştır.⁷ Öğrencinin sınıf içi performansının dikkate alınması, sınavın komisyon olarak değil dersin hocası tarafından yapılması, yüzüne okumaya ağırlık verilmesi, öğrencinin Kur'ân'ı güzel okumasına yönelik tedbirlerin ilk sınıflardan itibaren ortaya konulması gibi hususların dile getirildiği bir çalışmada⁸ hangi yeterliğe ne kadar puan verilebileceği belirlenmiştir. İlahiyat fakülteleri için bir program önerisi hüviyetindeki başka bir çalışmada ise sınavın yapılış usulünden hocanın hangi noktalara dikkat etmesi gerektiğine ve sınavda ölçülecek hususlarla başarı kriterlerinin sayısal olarak verilmesine kadar birçok öneri getirilmiştir.⁹ Uygulanan bir müfredatın anlatımı mahiyetindeki diğer bir çalışmada ise örnek puanlama ilkeleri ele alınmış yüzüne okunacak yerin kura ile belirlenmesi, öğrencinin okuyuşunun hemen kesilmek suretiyle dikkatinin dağıtılmaması gibi ilkelere yer verilmiştir.¹⁰ Örgün eğitim Kur'ân-ı Kerîm derslerindeki ölçme ve değerlendirme işlemlerinin mahiyetinin ortaya konulması ve süreç içinde gelişen problemlere çözüm önerilerinin getirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada ise Kur'an öğretiminde ölçme ve değerlendirme süreçleri öğrenme alanlarına göre ayrı ayrı ele alınarak bu alanla ilgili birçok husus tecrübeye dayalı gözlemlerle aktarılacaktır. Uygulama niteliği ağır basan bir ders için tecrübe deneyim ve gözlemlerin

⁵ Öneriler için bk. *İmam Hatiplerde Mesleki Müfredat ve Program Çeşitliliği Sonuç Raporu*, Din Öğretiminde Kalite Çalıştayları-3 (Konya: TİMAV, 2017), 6, 8, 12.

⁶ bk. Sezin Sezer, "Öğrencinin Akademik Başarısının Belirlenmesinde Tamamlayıcı Değerlendirme Aracı Olarak Rubrik Kullanımı Üzerinde Bir Araştırma", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/18 (2005), 61-69.

⁷ Bazı örnekler için bk. Yusuf Alemdar, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Dersleri ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008), 212; Abdullah Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri için Bir Program Önerisi", *Bilimname* 28 (2015), 141-142; Murat Akkuş, "Kur'an Okuma ve Tecvid Dersi Sınavlarının Ölçme ve Değerlendirmelerine Yönelik Bir Teklif: Aksaray İslami İlimler Fakültesi Örneği", *İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Eğitimi ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 85-102.

⁸ Alemdar, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Dersleri ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri".

⁹ bk. Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'an Okuma ve Tecvid Dersleri için Bir Program Önerisi".

¹⁰ bk. Akkuş, "Kur'an Okuma ve Tecvid Dersi Sınavlarının Ölçme ve Değerlendirmelerine Yönelik Bir Teklif: Aksaray İslami İlimler Fakültesi Örneği", 85-102.

ayrı bir yerinin olacağı şüphesizdir. Ancak çalışma, ortaöğretim kurumlarının yayınladığı programlar, literatür taramasında elde edilen veriler ve tecrübî deneyimlerle sınırlıdır. Muhteva itibariyle farklı olsa da Kur'ân-ı Kerîm dersi ölçme ve değerlendirme işlemleri bakımından benzerlik arz edeceğinden ortaöğretim ve yüksek öğretim ayrımı yapılmadan bu dersle ilgili ölçme ve değerlendirme ayrıntıları ele alınacaktır. Bu münasebetle mülâkat sınavlarının hususiyetleri, ta'lîm, tecvid, tilâvet gibi her bir alanın ölçme ve değerlendirme detayları yanında konuyla ilgili muhtemel farklı uygulama örnekleri ortaya konulacak ve problem olarak öne çıkan hususlara muhtelif çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır. Söz konusu öneriler konu ve bireysel tecrübelerin mahiyeti gereği genel-geçer, objektiflik iddiası taşımaktan uzaktır. Araştırmada, ilgili literatürün incelenerek yorumlanması anlamında literatür taraması yöntemi kullanılmış ayrıca konunun uygulamaya dayalı bir dersle ilgili olması hasebiyle gözlem tekniğine yer verilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm dersleri kendine özgü karakteri sebebiyle öğretici açısından ayrı bir formasyon gerektirmektedir. Nitekim ilgili çalıştaylarda bu derse giren hocalara yöntem seminerlerinin verilmesi hatta Kur'ân dersi öğretmenliğinin ayrı bir branş haline getirilmesi önerilmektedir.¹¹ Seçmeli derslerle ilgili bir çalışmada öğretmenlerin diğer seçmeli din derslerinde yeterli görülmesine rağmen Kur'ân dersi açısından yeterli görülmeşi¹² bu dersin ayrı bir branş olduğunu gösterir niteliktedir. Kur'ân-ı Kerîm derslerinin bu kendine has keyfiyeti içinde ölçme ve değerlendirme işlemlerinin önemli bir yeri vardır. Elifba, yüzüne okuma, ta'lîm, tecvid ve ezber öğrenme alanlarından oluşması gereken¹³ bu derste her bir alanın ölçme ve değerlendirmesinin kendi içinde farklılıklar arz etmesi bu meselenin ehemmiyetini açıkça göstermektedir. Üstelik din eğitimi içerisinde mütalaa edilen Kur'ân-ı Kerîm eğitim ve öğretiminin araştırmacılar tarafından zaman zaman uygulama ağırlıklı olması gibi kendine özgü karakteristik bazı hususiyetlerinin göz ardı edildiği bir hakikattir. Hatta bazı durumlarda din eğitimiyle eşitlenerek bu derslerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri gibi değerlendirildiği de müşahede edilmektedir.¹⁴ Halbuki Kur'ân-ı Kerîm eğitim ve öğretimi harf, mahreç, ta'lîm, tilâvet, tecvid, ezber ve bütün bunların ayrıntılarıyla Din Kültürü derslerinden oldukça farklı derslerdir. Dolayısıyla bu dersin ölçme ve değerlendirme kriter ve

¹¹ bk. *İmam Hatiplerde Mesleki Müfredat ve Program Çeşitliliği Sonuç Raporu*, 6, 8, 12.

¹² bk. Mehmet Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (İstanbul: İlke Derneği, 2013), 191-192.

¹³ Kur'ân-ı Kerîm dersi öğrenme alanları için bk. Halil İbrahim Önder, "Kur'ân-ı Kerîm Dersi Öğrenme Alanları (Örgün Öğretim Bağlamında)", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/2 (2021), 1197-1225.

¹⁴ Detaylı bilgi için bk. Halil İbrahim Önder, *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'ân-ı Kerîm Eğitim ve Öğretimi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 225-229.

ayrıntıları kendine özgü bir mahiyet arz etmekte olup bu detayların ortaya konulması Kur'ân-ı Kerîm derslerine giren birçok öğretici için rehberlik edecektir. Zira öğreticilerin bu dersin esaslarından birini temsil eden ölçme ve değerlendirme uygulamalarındaki bilgi, deneyim ve maharetleri derste başarılı olmalarına zemin hazırlayacaktır. Bu sebeplerle Kur'ân-ı Kerîm derslerinin ölçme ve değerlendirmesiyle ilgili hususların izah edilmesi ve konuyla ilgili dikkat edilmesi gereken noktaların netleştirilmesi adına bu çalışmada söz konusu eğitim süreçlerinin detaylarına yer verilecektir.

1. Ölçme ve Değerlendirme

Ölçme, gözlenen ve ölçülebilen özelliklerin bir ölçü birimine göre ifade edilmesidir. Gözlem, olay kaydı, standart test, sözel test, başarı testi gibi birçok ölçme tekniği vardır. Bunların çoğu amaçlı bir süreç olan eğitimin bu amaçlara ne kadar ulaşıldığını ölçme anlamında eğitimde de gerekli ve kullanılmaktadır. Genel olarak ölçme öğrenci seçiminden öğrencileri ayırt etmeye, öğretim süreci üzerinde değerlendirme yapabilmeye, öğrenci başarısı ya da başarısızlığını ortaya koyarak başarı grafiğini yükseltmeye ve onlara rehberlik yapmaya kadar eğitimle ilgili birçok konuda işlevseldir. Değerlendirme ise ölçme sonucunda yapılan yargıyı, çok değişik ölçmelerden sonra ulaşılan yargıya varma işlemini ifade etmekte olup eğitimcilere eğitim sürecindeki yerlerini göstermektedir. Değerlendirmenin öğrenciyi tanıma ve bunun sonucunda bir yere yerleştirme, yetiştirme ve geliştirme, eğitimdeki sonuçları belirleme gibi amaçları vardır. Ölçmede farklı nedenlerden dolayı yanlı olabileceği gibi her konuya uygun bir ölçme ve değerlendirme yöntemi yoktur. Geçerli ve güvenilir bir değerlendirme yapabilmek için aynı şekilde geçerli ve güvenilir bir ölçüm ile ölçme araçlarına ihtiyaç vardır.¹⁵ Bir ölçme aracının geçerli, güvenilir, objektif ve kullanışlı olmasının yanında örnekleyiciliği ve ayırt ediciliği de kuvvetli olmalıdır. *Geçerlilik* en doğru şekilde ölçmeyi ifade ederken *güvenilirlik* ölçülen özelliğin her zaman aynı hassasiyetle ölçülebilmesini ifade eder. Ölçme aracını kim, nerede, ne zaman puanlarsa puanlasın sonucun değişmeyerek hep aynı sonucu vermesine *objektiflik* denirken uygulanma, puanlama ve yorumlanmasının kolay olmasına *kullanışlılık* denilmektedir. *Örnekleyicilik* ölçme aracının sorumlu olunan konuların bütününe kapsayacak şekilde bir örnekleme sahip olmasını, *ayırt edicilik* ise iyi bilen öğrencilerle az bilen veya hiç

---

¹⁵ Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim'de Ölçme ve Değerlendirme* (Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1983), 1-15; ayrıca bk. Mustafa Öcal - Mehmet Emin Ay, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1995), 6-12; M. Fuat Turgut, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları* (Ankara: Yargıcı Matbaası, 1995), 1-5, 7-10.

bilmeyenleri ayırt etme gücünü temsil etmektedir.¹⁶ Ancak eğitimde kullanılan ölçeklerin güvenilirliği fiziksel ölçü araçlarına benzer bir netlik ifade etmez. Hatta bugün için geçerliliği ve güvenilirliği yüksek bir aracın zaman içinde, zemine ve muhataba göre aynı hususlardaki derecesi değişkenlik gösterebilir.¹⁷

2. Örgün Eğitim Kur'ân-ı Kerîm Dersi Programlarında Ölçme ve Değerlendirme

Örgün öğretim Kur'ân-ı Kerîm dersi ile ilgili yayımlanan programlarda bu dersin ölçme ve değerlendirmesiyle ilgili bazı temel ilke ve kurallara yer verilmiştir. Buna göre ortaokul ve imam hatip ortaokulları için hazırlanan seçmeli Kur'ân-ı Kerîm dersleri programında ölçme ve değerlendirmenin, sürecin önemli bir ögesi olduğuna vurgu yapılarak kullanılacak ölçme ve değerlendirme faaliyetlerinin öğrencilere kavram ve ilkeleri kavratmanın yanında onların yetenek ve aktif katılımlarını da ölçmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ölçme etkinliklerinin amacının ve hangi özelliklerin hangi yöntem ve teknikler kullanılarak ölçüleceğinin açık ve net şekilde tanımlanarak planlanmasının, ayrıca sürecin öğrencide endişe ve korku yaratacak şekilde inşa edilmemesinin gereği vurgulanmıştır. Programda, süreç içinde dikkat edilecek bazı temel ilkeler belirlenmiştir. Beş madde halinde ele alınan bu ilkelerin birincisi dersin amaç ve kazanımlarına uygunluk olup ölçme ve değerlendirme etkinliklerinin belirlenen bilgi ve becerilerin kazanımlarıyla uyumluluğunun önemine işaret edilmiş ve odak noktasının değer ve beceri ölçülmesi olduğu dile getirilmiştir. İkinci olarak öğrenme ve öğretme sürecindeki bütünlük ele alınarak sürecin değerlendirilmesine vurgu yapılmıştır. Buna göre ölçme ve değerlendirmenin kazanımlara ne kadar ulaşıldığının belirlenmesi yanında öğrenme sürecinin destek ve geliştirilmesi amacına yönelik olarak da kullanılması ve bu amaçla öğrencilere geri bildirimler yapılması, böylece onların gelişimlerinin farkına varma fırsatı elde etmelerinin altı çizilmiştir. Üçüncü olarak bu dersin hedefleri arasında bilgi ve beceri yanında bazı değerlerin kazanımının elde edilmesinin sayılması sebebiyle bu farklı özelliklerin ölçülebilmesi için ölçme araçlarının çeşitli olmasına vurgu yapılmıştır. Öğrenci motivasyonunu artırmak ve onların sürece dahil edilmesini sağlayabilmek için öğrencilerin kendi kendilerini değerlendirmesi ve elde ettikleri beceriler hakkında yansıtıcı düşüncelerine fırsat verilmesi dördüncü ilke olarak sayılmıştır. Son olarak süreç içinde öğrencilerin bireysel farklılıklarının dikkate alınmasının gerekliliği dile getirilmiş ve bütün öğrencilerin standart bir değerlendirme işlemine tâbi tutulması yerine, sürecin

---

¹⁶ Doğan Çağlar, *Başarının Ölçülmesi ve Değerlendirme* (Bursa: Üniversite Yayınları, 1983), 3-7; ayrıca bk. Öcal - Ay, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, 12-14, 102-104; Turgut, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları*, 27.

¹⁷ Kazım Özdamar, *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Eskişehir: Nisan Kitabevi, 2017), 5-6.

ölçülmesi ve başlangıçla sonuç arasındaki gelişime odaklanması, bu amaçla da ilgi ve yeteneklere göre farklı görevler verilebileceği dile getirilmiştir.¹⁸

Aynı hususların biraz daha ayrıntılı ele alındığı imam hatip liseleri için hazırlanan programda ise eğitim ve öğretim için ölçme ve değerlendirmenin önemine vurgu yapılarak öğrencilerin başarı durumlarının ve ders neticesinde belli kazanımlar elde etme noktasındaki gelişimlerinin ancak ölçme ve değerlendirme ile tespit edileceği vurgulanmıştır. Bu programda da özellikle dersin ölçme ve değerlendirmesinin süreç odaklı ve öğrenci merkezli yürütülmesinin önemine değinilmiş ve süreç içinde öğreticiye, ortama, ilgiye ve ihtiyaçlara uygun ölçme tekniklerinin geliştirilmesi istenmiştir. Bu programda dersin bireysel karakterinin daha çok dikkate alındığı söylenebilir. Zira programda süreç ve sonuçtaki seviyelerin farklı olabileceği dolayısıyla öğrencilerin başladıkları ve geldikleri düzeyin dikkate alınmasının gereği yanında sürecin öğrenci eğilim, beceri ve yatkınlığını keşfetmesine imkân tanınmasının altı çizilmiştir. Ders içinde kullanılacak ölçme ve değerlendirme faaliyetleri maddeler halinde sıralanmıştır. Buna göre ölçme ve değerlendirme; amaç ve kazanıma uygun olmalı, öğrenme-öğretme süreçleriyle bütünlük arz etmeli ve planlanan yeterlik, becerilerle tutumları ve bilgiyi ölçmeli, öz değerlendirmeye fırsat vermelidir. Ayrıca bireysel gelişimin izlenebilmesi adına dereceli puanlama anahtarı (rubrik), gözlem formu gibi muhtelif ölçme araçları kullanılmalı ve öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyleriyle bireysel farklılıkları dikkate alınmalıdır. Programda ölçme ve değerlendirme bakımından uygulama sınavının esas kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte tecvid alanında yazılı değerlendirmenin yapılması gereğine işaret edilmiş ayrıca sürecin sadece belli alandaki becerileri değil yüzüne okuma, ezber, tecvid ve anlam bilgisinin hepsini kapsayacak şekilde bütüncül olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Son olarak değerlendirmede öğrencilerin sınav heyecanları sebebiyle birkaç okumanın dikkate alınmasının gereği vurgulanmıştır.¹⁹

Örgün eğitim içerisinde değerlendirilen yüksek öğrenimde yukarıdaki milli eğitim programlarına benzer programlar yoktur. Bunun yerine her dersin akts, kredi ve içeriklerinin yer aldığı üniversite bilgi paketleri ve ilgili yönetmelikler mevcuttur. Bu bilgi paketleri ve yönetmeliklerde ise vize, final yüzdeleri ve genel esaslar zikredilmekte bunların dışında ve özellikle Kur'ân dersi gibi belli bir ders için detaylara yer verilmemektedir.

---

¹⁸ Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Kur'ân-ı Kerîm Dersi Öğretim Programı (5-8. sınıflar) (Millî Eğitim Bakanlığı, 2017).

¹⁹ Ortaöğretim Kur'ân-ı Kerîm Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı (Millî Eğitim Bakanlığı, 2017); Ayrıca bk. Kur'ân Okuma Teknikleri Öğretim Programı (Ankara: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2014).

3. Kur'ân-ı Kerîm Derslerinde Ölçme ve Değerlendirme

Kur'ân-ı Kerîm eğitim ve öğretimi, kutsal kitabın doğru tilâveti ve onunla ibadet edilmesi bakımından önemli olduğu kadar din hizmetleri sınıfında istihdam edilenlerin yeterlikleri açısından da elzemdir. Kur'ân-ı Kerîm'i, olması gerektiği gibi okumanın yanında onun öğretimine dair bir formasyon elde etmek, ilahiyat sonrasındaki istihdamın ağırlığını oluşturan kurumlar açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütün kademelerinde yapılan mülâkat sınavlarında ilgili sınav yönetmeliklerine²⁰ göre Kur'ân-ı Kerîm tilâveti ve bilgisi önemli bir baraj olma özelliğini sürdürmektedir. İmamlık, müezzinlik gibi cami hizmetleri için yapılan sınavların en temel ve en önemli sorumluluk alanı Kur'ân-ı Kerîm olup bu görevlere ilişkin sınavlarda hafızlık veya Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinin bütün alanlarıyla iyi olması başka soru sormaya gerek kalmadan imtihanı kazanma sebebi olabilmektedir.²¹

Ölçme ve değerlendirme bakımından örgün eğitimin yaygın eğitimden önemli farklılıklar taşıdığı ve yapılan araştırma ve gözlemler neticesinde gerek ortaöğretim gerekse yükseköğretim kurumlarında Kur'ân derslerinin ölçme ve değerlendirmesinin önemli bir problem alanı oluşturduğu görülmektedir.²² Kurumlar nezdinde, öğrencinin üst sınıfa geçebilmesi için her derste bir sınav ve değerlendirme yapılmasının gerekliliği²³, Kur'ân-ı Kerîm eğitimi için de ölçme ve değerlendirmeyi zaruri kılmaktadır.

Doğru bir ölçme yapılabilmesi için Kur'ân dersinin mahiyet ve uygulama aşamaları iyi bilinmeli ve bu derse en uygun ölçme aracı kullanılmalıdır. Bütün dersler için başarı ve başarısızlıkta öğreticinin payı büyük olup²⁴ ölçme-değerlendirme sonucunda öğrencileri istenilen düzeye getirip getirmediğini anlayan öğretmen, duruma göre yöntemini tahkim ya da tashih etme imkânı elde edecektir. Dolayısıyla Kur'ân öğretimine dair çoğu problemin öğreticiden kaynaklanması hususu ölçme ve değerlendirme konusunda da geçerli olup iyi bir öğreticinin kendi ölçüleri içinde bir standardı²⁵ olacağı ve bunun ise liyakatli diğer öğreticilerin standartlarıyla benzeşeceği ifade edilebilir. Uygulama ağırlıklı olmaları hasebiyle Kur'ân-ı Kerîm dersleri belli bir

²⁰ “Diyanet İşleri Başkanlığı Sınav Yönetmeliği”, *Resmî Gazete* 28096 (26 Ekim 2011).

²¹ Örnek için bk. İsmail Kara, *Kutuz Hoca'nın Hatıraları: Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000), 135.

²² Yapılan bir araştırmada Kur'an derslerinde bütün yönleriyle başarılı bir ölçme ve değerlendirme işleminin yapılamadığı ifade edilmektedir. bk. Fatma Asiye Şenat, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'an Okuma ve Tecvid Dersinin İşlenişine İlgili Kanaatleri Üzerine Bir Araştırma”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42/42 (2016), 215-238.

²³ Binbaşoğlu, *Eğitim'de Ölçme ve Değerlendirme*, 61.

²⁴ Çağlar, *Başarının Ölçülmesi ve Değerlendirme*, 10,17.

²⁵ bk. Ali Kemal Saran, *Omuzumda Hemençe Cumhuriyet Devrinde Bir Medrese Talebesinin Hatıraları* (Ankara: Kurtuba Yayınları, 2009), 133; Naci Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmindeki Yeri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 91.

motivasyon istemektedir. Öğrenciyi motive edici hususlar arasında ise verilen notlar ve puan takdiri de sayılmaktadır.²⁶ Hatta dersin sonucunda puan takdirine yer verilmemesi halinde öğrencinin gerekli motivasyonunun düşmesi de muhtemeldir.²⁷ Dolayısıyla ölçme ve değerlendirme işlemleri neticesinde dersten alınan verimi artırmak ve asgari düzeyde de olsa bir standart ortaya koymak suretiyle öğrencilerin motivasyonunu kırarak mahiyetteki ölçme ve değerlendirme problemlerinin en aza indirilmesi elzemdir.

Kur'ân dersini bir ders olarak değil ibadet telakki ederek herhangi bir puan takdirine gidilmeyip derse devam zorunluluğu aranmadan öğrencilerin Kur'ân okuma açısından sürekli gelişimini, seviyesini, Kur'ân ile ünsiyetini artırmaya çalışma şeklinde bir yöntem de savunulabilir. Ancak resmî okullarda öğrencinin sınıfı/dersi geçip geçmeyeceğinin tayini, dolayısıyla puan takdiri gibi zorunluluklar bu yöntemi ihtimal dışı bırakmaktadır.²⁸ Ayrıca öğrencilerin hepsini ibadet saikiyle motive etmenin mümkün olmadığı, örgün eğitimde her anlayışta talebenin varlığı ve bazılarının yüksek not alma düşüncesiyle ders çalıştığı gibi hakikatler yine de bir ölçme değerlendirme yapmayı zorunlu kılmaktadır. Ancak ortaöğretim kurumlarındaki, özellikle de imam hatip dışı okullardaki seçmeli Kur'ân derslerinde²⁹ belki not bazlı bir sistemden ziyade farklı çözümler geliştirilebilir.³⁰ Nitekim öğrencilerin seçmeli derslere not ortalamalarını yükseltmek için seçilecek dersler olarak baktıkları³¹ bir gerçek olup bu husus, önemli bir sorun olmakla birlikte bir imkân olarak değerlendirilebilir. Zira öğrencilerin not korkusundan ziyade derse ve Kur'ân öğrenmeye odaklanmaları ihtimal dahilindedir.

²⁶ Binbaşoğlu, *Eğitim'de Ölçme ve Değerlendirme*, 61.

²⁷ 2012 yılından itibaren bütün ortaöğretim kurumlarında uygulamaya konulan seçmeli derslerde, ilk yıllarda not takdirinin olmaması da motivasyonu olumsuz etkileyen hususlar arasında sayılmıştır. bk. Hasan Meydan, "Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Öğretmen Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Araştırma)", *Turkish Studies* 10/3 (2015), 688.

²⁸ Nitekim Dînî Mûsikî derslerini cazip hale getirmek için önceleri derse devam gibi bazı mecburiyetleri kaldırdıklarını anlatan Bayram Akdoğan, sonunda bunlardan vazgeçmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. bk. Bayram Akdoğan, "Türk Din Mûsikîsi Derslerinin Eğitim ve Öğretim Problemleri ve Çözüm Yolları ile İlgili Bazı Düşünceler", *İslâmî Araştırmalar* 26/1 (2015), 24-44.

²⁹ bk. "Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği", *Resmî Gazete* 29072 (26 Temmuz 2014).

³⁰ Bir araştırmada okul idarecileri seçmeli derslerin not esaslı olmaması gereğine vurgu yapmışlardır. bk. İlhami Kotan, *Ortaöğretimde Bazı Seçmeli Dini Derslere İlişkin Öğrenci Öğretmen ve Yönetici Görüşlerinin İncelenmesi* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 111-112.

³¹ bk. Kotan, *Ortaöğretimde Bazı Seçmeli Dini Derslere İlişkin Öğrenci Öğretmen ve Yönetici Görüşlerinin İncelenmesi*, 64,69.

En güvenilir soru tipi olduğu kabul edilip tanıma, hatırlama, yorumlama, uygulama, anlama seviyelerindeki öğrenme ve yetenekleri ölçmede kullanılan çoktan seçmeli bir test sınavıyla³² tecvid öğrenme alanı değerlendirilebilir. Ezber alanında ise okunan ezberin seviyesine göre bir puan takdir etmek suretiyle not verme işlemine en azından %50 oranında bir standart getirilebilir. Bu durum eğitimde ölçme ve değerlendirmenin, öğrenilen konuların değişik yönlerinden, farklı araç ve yöntemlerle yapılması ilkesine³³ uygunluk arz etmektedir.

Kur'ân dersinde sınavı zamana yaymak, dönem içinde öğrencilerin tilâvetleri esnasında zaman zaman notlar vermek ve dönem sonunda o notların ortalaması veya en son notu, not olarak vermek şeklinde bir yöntem de uygulanabilir. Bu yöntem, değerlendirme kavramının *ömür boyu sürececek bir şarki*³⁴ nitelemesiyle, bir gün, bir hafta veya bir yıl değil sürekli olması gerektiği, ayrıca değerlendirme sürecinin uzunluğu oranında sağlam olacağı³⁵ ve ölçme değerlendirme işlemlerinin eleme ayıklama evresi değil öğretimle bütünleşen yapıcı bir süreç³⁶ olması gerektiği şeklindeki esaslara uygun düşmektedir. Hatta sadece imtihan için öğrenilip unutulmuş bilgiler yerine bilginin bir süreç sonucu özümsemesini ihtiva eden bu son yöntem, derste not verildiğini bilen öğrencilerin derse hazırlıklı gelmesi ve seviyelerinin bu sayede sürekli yükselmesi, ayrıca öğreticinin bütün öğrenme alanlarını ölçme ve değerlendirme imkânına zemin hazırlaması bakımlarından avantajlıdır. Ancak dersi sürekli bir imtihan havasına sokup hocanın daima teyakkuzda olmasına, talebelerin ise sürekli strese girmelerine sebep olacağı için dezavantajlıdır. Nitekim özellikle ortaöğretimde, dersi bir eksi ve artı alma dersi haline getirerek bu yöntemi bir korkutma aracı olarak kullanmanın öğrencilerin psikolojisini olumsuz yönde etkileyerek önemli oranda kaygıya sebep olduğu, motivasyonlarını kırdığı ifade edilmektedir.³⁷

Öğrencilerin bazılarının sadece imtihan odaklı ders çalışması, sınav olmadığına kitap açmaması gibi eğitim sistemimizin genel sorunları sebebiyle zaman zaman yine de sınav yapmakta fayda vardır. Zira ders içinde öğrenci hakkında bir kanaat notu hasıl olsa da dönem sonlarında öğrencilerin belli bir sınava tâbi tutulması ve dönem içinde öğrenilen konuların bütün öğrenme alanları bakımından kontrol edilmesi daha iyi bir sonuç verecektir. Hatta bu mülâkatların, öğrencileri daha sonra girecekleri komisyonlara alıştırmada bir katkı sağlaması da muhtemeldir.

---

³² bk. Çağlar, *Başarının Ölçülmesi ve Değerlendirme*, 34.

³³ Binbaşoğlu, *Eğitim'de Ölçme ve Değerlendirme*, 12.

³⁴ Çağlar, *Başarının Ölçülmesi ve Değerlendirme*, 16.

³⁵ Binbaşoğlu, *Eğitim'de Ölçme ve Değerlendirme*, 11.

³⁶ Ömer Çam vd., *İmtihan Pedagojisi ve Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2009), 9.

³⁷ bk. Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri*, 102.

3.1. Kur'ân-ı Kerîm Dersi Öğrenci Performans Formu

Kur'ân-ı Kerîm dersi, sadece hocanın takriri ve talebenin dinlemesi suretiyle uygulanan bir ders değildir. Bilakis bu derste öğreticinin doğru okuyuşu bizzat gösterip öğrenciden onu istemesi ve bununla yetinmeyip talebenin gelişimini sürekli takip etmesi³⁸, üstelik öğrencilerle daima içten, samimi bir diyalog ve iletişim³⁹ içerisinde olması esastır. Öğreticinin, öğrenciyi planlı bir şekilde takip etmeden seviyesini, gelişmesini ve notunu belirlemesi mümkün değildir. Nitekim eskiden daha çok çocukların hafızlık eğitimi aldığı müesseselerde kullanılan müeyyidelerin en önemlisinin *yakın takip* olduğunun ifade edilmesi⁴⁰, bu eğitimdeki takip ihtiyacını ve gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2018 yılındaki Diyanet Hafızlık Eğitimi Uygulama Esaslarında⁴¹ bu eğitimin din hizmetlerindeki önemine değinilerek hafızlık takip komisyonlarından öğrenci, öğretici ve ailelerine yönelik motivasyonlara yer vermeleri ve öğrencilerde istikbale dair bir umut, bir vizyon ve tasavvur oluşturma noktasında rehberlik etmeleri istenmiştir. Ayrıca yaz kurslarıyla ilgili ilkelerde⁴² öğretmenlerden bu kurslara gelen öğrencilerin seviye tespitini yapmaları ve kurs boyunca gösterdikleri gelişimi çizelgelerle takip etmeleri talep edilmiştir. 1972 yılındaki İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği'nde⁴³ sınıf öğretmenleri tarafından yıllık olarak doldurulması gereken *öğrenci gizli sicil fişiyle öğrenci yıllık gizli fişinde*, takip edilerek not alınması gereken maddelerden birisinin Kur'ân ve tecvid kurallarına hakimiyet, diğerinin ise tilâvet bakımından öğrencinin sesinin keyfiyeti olması Kur'ân-ı Kerîm dersindeki takip ihtiyacının yönetmelikle dile getirilmesi hüviyetindedir.

Kur'ân-ı Kerîm ders sürecinin içinde mutlaka talebelerin durumlarının takip edileceği form, cetvel vb. materyaller olmalıdır.⁴⁴ Ortaöğretim Kur'ân-ı Kerîm dersi

³⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı hizmet içi eğitim kurslarında Kur'ân-ı Kerîm gibi uygulamalı alanlarda her kursiyerin gelişim düzeylerinin öğretmenler tarafından günlük takibinin yapılması uygulama esası olarak kabul edilmiştir. bk. *Sözleşmeli Personele Yönelik Mesleğe Hazırlık Eğitim Programı (İmam Hatip ve Müezzin Kayyımlar)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019).

³⁹ Seçmeli Kur'ân derslerindeki problemlerden birisi öğretmenlerin öğrencileriyle samimi bir iletişim kuramaması olarak zikredilmiştir. bk. Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri*, 108.

⁴⁰ Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat*, 2/264.

⁴¹ *Hafızlık Uygulama Esasları*, 2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'ân Kursları Uygulama Esasları. EK-4 (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018).

⁴² *Yaz Kur'ân Kursları Öğretim Programı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018).

⁴³ "İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği", *MEB Tebliğler Dergisi* 35/1699, 1700 (22 Mayıs 1972), 174-182, 184-190.

⁴⁴ bk. Abdurrahman Daşkın, *İmam Hatip Liselerinde Kur'ân-ı Kerîm Derslerinde İzlenen Yöntemler* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 74-75.

programlarında zikredilen öğrencinin bireysel gelişimini izleyebilme adına dereceli puanlama anahtarı ve gözlem formu geliştirme talebi⁴⁵ bu öğrenci takibinin gereğidir. Aslında eski hocaların kullandığı bu çizelge veya formlar performansın ölçülmesi amacıyla kullanılan değerlendirme aracını temsil eden rubrik değerlendirme aracıyla benzerlik göstermektedir. Öğrenciden beklenen performansın muhtelif düzeylere bölünerek aynı ölçek içerisinde gösterilmesini ifade eden rubrikte bazı değerlendirme ölçütlerine yer verilmektedir. Hatta bu ölçütlerin ve öğrenciden beklenen seviye ve performansın öğrencilerin katılımıyla izah edilmesi ve öğrenciye bildirilmesi, sürecin anlamlandırılması adına önem arz etmektedir.⁴⁶ Kur'ân-ı Kerîm derslerinde talebenin performans takibini sağlayacak olan formların tıpkı rubrikte olduğu gibi bir nebze olsun ölçmede güvenilirliğin ve tutarlılığın artırılmasına katkı sağlaması muhtemeldir.

Kalabalık sınıflarda daha da elzem hale gelen bir takip ve değerlendirme formu tutma alışkanlığı Kur'ân öğretimini bütün incelik ve detaylarıyla titizlikle sürdüren hoca anlamında fem-i muhsin öğretmenlerin de riayet ettiği bu husustur.⁴⁷ Zira öğrencinin seviye tespiti, ilerlemesi, hangi ezberleri verip vermediği, nerelerde hatalarının olduğu gibi mevzuların takibi ancak bu yolla mümkün olmaktadır. Bu materyalin çizelge şeklinde, bilgisayar üzerinden veya bir defter tutmak suretiyle oluşturulabileceği gibi hocanın kendine göre bazı işaret sistemi geliştirmesi de mümkündür. Nitekim önemli eğitimcilerimizden Selim Sabit Efendi, *Rehnümây-ı muallimîn* isimli eserinde sıbyan mekteplerinde üç defter bulundurularak bunlardan birine okuldaki kitap, alet ve eşyaların, diğerine öğrencilerin isim, geliş tarihi, velilerinin isimleri, oturdukları adres gibi bilgilerin üçüncü deftere ise öğrencilerin ahlak ve adabıyla imtihan sonuçları gibi bilgilerin kaydedilmesini önermiştir.⁴⁸ Öğrencileri takip için kullanılacak materyal, öğrencilerin gelişimini ve birçok bakımdan eğitim süreçlerini izlemeye imkân vermelidir. Ayrıca tutulması gereken bu çizelgeler, öğreticinin öğrencisini tanıması ve onun ihtiyacına göre bir eğitim faaliyeti geliştirmesi adına önemlidir. Nitekim Kur'ân eğitiminde verimlilik, alanın uzmanları tarafından hocanın talebesini yeterli derecede tanımasına bağlanmış ve öğrencisiyle manevi bir bağ kuramayan hocanın eğitimde başarılı olamayacağı ifade edilmiştir.⁴⁹ Günümüz Eğitim Psikolojisi verileri de önce öğrencinin tanınması ve davranışlarının nedenlerinin

⁴⁵ bk. *Ortaöğretim Kur'ân-ı Kerîm Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı*.

⁴⁶ Rubrik için bk. Sezer, "Öğrencinin Akademik Başarısının Belirlenmesinde Tamamlayıcı Değerlendirme Aracı Olarak Rubrik Kullanımı Üzerinde Bir Araştırma".

⁴⁷ Abdurrahman Gürses'in de adına pusula dediği çizelgeyi önemseydiği anlaşılmaktadır. bk. Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmindeki Yeri*, 86, 126.

⁴⁸ bk. Selim Sâbit Efendi, *Rehnümây-ı muallimîn* (İstanbul: Dârü't-Tıbâati'l-Âmire, ts.), 28.

⁴⁹ İsmail Karaçam'ın sözleri için bk. Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat*, 2/65.

bilinmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.⁵⁰ İşte öğrenciyi takip için gerekli olan materyaller, özellikle kalabalık öğrenci topluluklarının olduğu durumlarda öğrenciyi tanımanın bir enstrümanı olarak dikkat çekmektedir.

Bu takip cetveli, yüzüne okuma esnasında yapılan harf, mahreç, telaffuz ve tecvide dair farklı hataların not alınmasına imkân vermelidir. Aynı zamanda her hafta olmasa bile belirli aralıklarla tilâvetin seyrini takip için notlar vermeye müsait olmalı ve verilen notlar gelişime göre artıp eksilebilmelidir. Hatta notların kurşun kalemle alınması ve hatalar düzeltildikçe silinebilmeye elverişli olması mümkündür. Yine bu takip cetvelinde ezber ve ta'lîmlerin öğrenciler tarafından verilip verilmediğini kontrol için gerekli alanlar olmalıdır. Örnek bir performans cetveli şu şekilde olabilir;

Tablo 1: Öğrenci Performans Çizelgesi Örneği

DÖNEM:			SINIF:						ŞUBE:				ÖĞRETİM ÜYESİ:																
S.N.	ADISOYADI	ÖĞREN Cİ NO	TALİM			EZBER			YÜZÜNE OKUMA												NOTLAR								
			MÂS	FELAK	İHLAS	YASIN 1	YASIN 2	YASIN 3	METNE AŞINLIK SARİNE HARBE VERME	HARFLER						TECVİD						SÖZLÜ			YAZILI				
										KALIN	İNCE	MAHREÇ			PELTEK			MEDLER	KAIKALE	İHFA	İZHAR	İDĞAM	ZAMİR	AÇIKLAMA	1	2	3	1	2
												ç	ğ	ğ	ç	ç	ç												
1																													
2																													
3																													
4																													
5																													

3.2. Kur'ân-ı Kerîm Dersi Açısından Sözlü Sınavlar

Bir ölçme aracının kullanışlılığını tespit ederken hangi ders için hangi ölçme aracının daha kullanışlı olduğunun belirlenmesi de gereklidir. Örneğin bir öğrencinin müzik kabiliyetini ölçmek için yazılı sınavdan ziyade sözlü sınav daha elverişlidir.⁵¹ Kur'ân-ı Kerîm dersi için tecvid öğrenme alanında test, yazılı gibi sınavlar⁵² mümkünse de doğru bir değerlendirme yapabilmek için muhakkak sözlü sınav yapılmalıdır.⁵³ Zira dersin muhteva, işleniş ve tabiatına en elverişli, en uygun ölçme aracı sözlü sınavdır. Sözlü sınavların ise zaman kaybı, not vermede öğretmenin takdir hakkı⁵⁴ gibi mahzurları söz konusudur. Ayrıca Kur'ân dersinin imtihanında ister istemez hocaya göre değişen notlar olabilmekte bu da bir kurumda özellikle birden fazla bu derse giren öğreticinin bulunduğu durumlarda sıkıntılara sebep olabilmekte, dolayısıyla bu konuda

⁵⁰ bk. Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1982), 5.

⁵¹ Çam vd., *İmtihan Pedagojisi ve Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri*, 48.

⁵² Yazılı ve test sınavlarının hususiyetleri, karşılaştırmaları, faydaları, mahzurları ve hazırlama ilkeleri için Bk. Binbaşıoğlu, *Eğitim'de Ölçme ve Değerlendirme*, 16-56; Çağlar, *Başarımın Ölçülmesi ve Değerlendirme*, 18-60; Öcal - Ay, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, 29-104.

⁵³ Öcal - Ay, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, 21.

⁵⁴ Binbaşıoğlu, *Eğitim'de Ölçme ve Değerlendirme*, 17, 70.

da en azından belli bir standardın yakalanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Hatta aynı durum, bazen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mülâkatlarında da dikkat çekmekte, görevli olanların yaklaşımına göre bir komisyonda başarılı olmak oldukça zor iken diğerinde daha kolay olabilmektedir. Zira her öğreticinin aynı yetiştirme şartlarını taşıması, aynı hocalardan eğitim almaması, sesi, sedası ve yaptığı işe yatkınlığı gibi birçok husus burada bir standart ortaya koymayı zorlaştırmaktadır.

Kur'ân dersi için yapılması öngörülen mülâkat sınavları, ölçme ve değerlendirme kitaplarında genellikle sakıncaları yararından çok sayılarak objektiflik, eğitim adaleti ve zaman tasarrufları açılardan uygun bulunmayan sözlü sınavlara bazı yönleri itibariyle benzerlik göstermesine rağmen onlardan birçok yönüyle farklılık arz etmektedir. Sözlü sınavların avantajlı ve dezavantajlı yönleri,⁵⁵ Kur'ân-ı Kerîm dersi açısından değerlendirildiğinde kopya çekme zemininin olmaması, öğretmene öğrenci hakkındaki kanaatini pekiştirme ve not vermede titiz olma imkânı vermesi, öğrenciyi sınav heyecanı ile ders çalışmaya, hazırlıklı olmaya ve kabiliyetlerini göstermeye teşvik etmesi gibi olumlu yönlerin bu ders için de söz konusu olduğu ifade edilebilir. Sözlü imtihanların olumsuz yönleri ise daha fazla sayılmaktadır. Bunlardan, Kur'ân dersinde de söz konusu olabilecekler incelendiğinde öncelikle öğrencinin ders süreçleri boyunca ve sınav anında hocanın gözünde bıraktığı olumlu ya da olumsuz izlenimin not takdirine ister istemez yansıdığını söylemek mümkündür. Ancak bu izlenimin Kur'ân dersinde olumlu manada olmasında bir beis görülmeyebilir. Çünkü ders esnasında talebenin gayretini, azmini ve derse devam edip etmediğini en iyi bilecek olan kişi o dersin hocası olup bu konulardaki takdir hakkını kullanması normal karşılanabilir.⁵⁶ Fakat sınav esnasında başarılı olduğu halde hocasının gözünde olumsuz izlenime sahip bir öğrencinin puanının onu dersten bırakacak seviyede olmaması beklenir.

Kur'ân dersi mülâkatı, diğer sözlü sınavlardaki gibi öğrencinin derste başarılı olmadığı halde sözlüde bildiği konudan soru çıkması neticesinde başarılı olması şeklinde bir sonuca uygun değildir. Nitekim başka derslerin sözlü sınavlarında, kendinden önce sınava giren bir öğrenciden, sınavda ne sorulduğunu öğrenen diğer bir öğrenci daha sonra ona da aynı sorunun sorulmasıyla başarılı olabilir. Ama Kur'ân-ı Kerîm mülâkatı için böyle bir durum söz konusu değildir. Hatta her sınava giren kimseye aynı yer okutulsa bile, örneğin herhangi bir harfi mahrecinden tam olarak düzgün çıkaramayan bir öğrencinin, o harf soruluyor diyerek onu kapı önünde öğrenmesi ve harfi çıkarabilir hale gelmesi mümkün değildir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm

---

⁵⁵ Sözlü sınavların avantaj ve dezavantajları konusunda bk. Çam vd., *İmtihan Pedagojisi ve Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri*, 53-59; Çağlar, *Başarının Ölçülmesi ve Değerlendirme*, 20; Öcal - Ay, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, 27-29.

⁵⁶ Bu manada bir yorum için bk. Öcal - Ay, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, 14-15.

sözlü sınavı daha çok ders boyunca öğrencinin hatalarını, yapıp yapamadığı mahreçleri, metne aşinalığını vs. takip eden hocanın aynı hususları öğrenciden biraz daha çalışarak bir sınav disiplini içerisinde beklemesi şeklinde olmaktadır. O sebeple hocanın ders içi performansı dikkate alması normal karşılanmalıdır.

Sözlü sınavlarda, tabiatları gereği veya başka saikler sebebiyle bazı hocaların fazla müsamahakâr bazılarının fazla sert olması durumu Kur'ân dersi için de söz konusu olabilir. Ancak bu insani özellikler, öğrencinin Kur'ân'ı öğrenememesine sebep teşkil edecek derecede baskın olmamalıdır. Özellikle pasiflik ve aşırı hoşgörülü tutum, kayıtsızlıktan veya işin ehli olmamaktan kaynaklanıyorsa sınavın bir netice vermesi mümkün değildir. Aynı şekilde aşırı sınırlı ve sürekli talebeyi zor durumda bırakmayı hedef edinmiş hocaların sözlü sınavı talebeyi Kur'ân'dan soğutabilir. Sözlü sınavlarda bir günde fazla kimseyi sınav yapan hocanın zamanla psikolojisinin belki farkında olmadan bozulması ve bu durumun not verme işlemiyle talebelere karşı tavırlara yansımaları söz konusu olabilir. Bunun için ise mülâkatların zaman ve talebe sayısı açısından iyi planlanması elzemdir. Öğrencinin cinsiyeti, fiziki yapısı, giyim kuşama gibi özelliklerin nota yansımaması gereği izahtan varestedir. Sözlü sınavlar esnasında vuku bulan psikolojik bir etki olarak zayıf öğrenciden sonraki normal bir öğrencinin çok iyi izlenim bırakıp iyi öğrenciden sonra normal bir öğrencinin başarısız görülmesi gerçeği Kur'ân-ı Kerîm mülâkatlarında da baskın olarak yer almaktadır. Bunun önüne geçebilmek için ise sınıf içindeki performansı bilinen talebelerin kategorize edilerek aynı puan aralığındaki talebelerin aynı zamanda sınava girmeleri sağlanabilir.

Sözlü sınavlarda soruların ve cevaplara verilen puanların test sınavlarında olduğu gibi not olarak belirlenmiş kesin ve sabit bir karşılığının bulunmaması da bir handikaptır. Bu sübjektivite, Kur'ân dersi açısından talebelerin sorumlu oldukları alanlardan daha önce hazırlanan yerlerin kura ile tespit edilmesi, her hata çeşidinden belli puanın kesilmesi şeklindeki uygulamalarla bir nebze olsun hafifletilebilir. Yine de kuraya göre bazı öğrencilere telaffuzu daha zor veya daha az çalıştığı bir yerin çıkması muhtemel olup bunun önüne geçmek mümkün değildir. Ancak ilginç bir şekilde, dersin hocasının ehil olması ve öğrencileri derste takip ederek gelişimlerini not etmesi durumunda diğer derslerde olmadığı kadar bir netlik söz konusudur. Zira derse çalışan öğrencinin gayreti, ders içi performansına bir şekilde yansır ve bu da not olarak karşılığını bulur. Nitekim çoğu zaman öğrenciler de bu hususun farkında olup çalıştıklarında karşılığını alacaklarının bilincindedir.⁵⁷

---

⁵⁷ Bir araştırmada bir öğrenci Kur'an dersini neden sevdiğiyle ilgili olarak not sorunu olmadığını, notunu yükseltmesinin kendi çabasına bağlı olduğunu ifade etmiştir. bk. Bahçekapılı, *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri*, 82.

Kur'ân mülâkatlarında sık olarak karşılaşılan bir diğer husus, talebenin daha “eûzü besmele” çekerken 3-5 hatasının bulunması, tilâvet esnasında her hatada sürekli durdurularak moralinin alt üst edilmesi ve moral seviyesi düşen öğrencinin gittikçe performansının düşmesidir. Bu önemli bir problem olmakla birlikte hataların anında düzeltilmediği durumlarda talebeler başarılı olduğu vehmine kapılmaktadır. Bu sorunun çözümü için belki en iyi yöntem, hataların tilâvet esnasında düzeltilmeyip bir kâğıda, Mushaf üzerine veya bilgisayardaki Kur'ân sayfalarına çizilerek not alınması ve sınav bitiminde tek tek nerelerde hata yapıldığının izah edilmesidir. Hatanın yerleşmemesi için önemli bir zorunluluk⁵⁸ olan anında düzeltme alışkanlığı ve bunu diğer öğrenciler için kazanım haline getirme anlayışı ders işleme süreçlerinde uygulanmalıdır. Ayrıca sözlü sınavlarda heyecan unsuru dikkate alınmalı ve talebenin heyecandan kaynaklanan hatalarına müsamaha gösterilmelidir.

Kur'ân dersinin ölçme ve değerlendirmesinin daha çok sözlü sınav şeklinde olması sebebiyle notların öğrenciyi tamamen ümitsizliğe düşürecek şekilde çok düşük olmaması da önem arz etmektedir. Hatta öğrencileri daha fazla çalışmaya teşvik edecek şekilde, sınırdan bir puan verilmesinin -her ne kadar öğrenciye göre değişiklik arz edebilecek bir konu olsa da-daha uygun olduğu ifade edilebilir. Nitekim örnek öğrencilerin, okuması zayıf talebelere sözlüde basit bir ezber okutup zayıf not olarak 4 verdiği, sonra da 4'ün her zaman 5'e çıkma ve zayıfı kurtarma ihtimali sebebiyle “4'ü muhafaza eyle” diye tembihte bulunduğu anlatılmaktadır.⁵⁹

3.3. Öğrenme Alanlarına Göre Ölçme ve Değerlendirme

Kur'ân-ı Kerîm dersleri kanaatimizce elifba, yüzüne okuma, tecvid, ezber ve ta'lîm alanlarından oluşmalıdır. Temel alan olan elifba alanı başarıyla geçilip Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet ve geliştirme aşamasını ifade eden derslerde yüzüne okuma, tecvid, ta'lîm ve ezber alanlarının hepsi bulunmalıdır. Bu alanlardan yüzüne okuma, Kur'ân-ı Kerîm'i belli bir seviyede hatasız tilâvet edebilme adına ağırlıklı alanı oluştursa da tecvid de bu hatasız okuyuşun kuralları olmak bakımından anahtar mesabesinde. Ta'lîm alanı okuyuşun gelişmesi ve güzelleşmesi adına önemli olduğu gibi ezber alanı da mezuniyet sonrası istihdam adına önem arz etmektedir. Bu alanların hepsinin ölçme ve değerlendirmesini mülâkat şeklindeki sözlü imtihanlarla yapmak mümkündür. Hatta Osmanlı'da 1895 yılındaki dâru'l-muallimât okulları talimatınının 54. maddesinde Kur'ân-ı

⁵⁸ Abdurrahman Gürses Hocanın icazet merasimlerinde bile hataları anında tashih ettiği ve hataların unutulup gitmemesi için eski hocaların hataları anında tashih etme alışkanlığında olduğu anlatılmaktadır. bk. Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmindeki Yeri*, 115-116.

⁵⁹ bk. Vehbi Vakkasoğlu, *Bir Devrin ve Bir Şehrin Muhteşem Öğretmeni Sandal Hoca* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2013), 203.

Kerîm dersi gibi yazılı sınavı mümkün olmayan derslerden başka bütün derslerin sınavının yazılı olması gerektiği belirtilmektedir.⁶⁰

Ölçme ve değerlendirme açısından bir başka husus öğrenme alanlarını ölçmek üzere test, yazılı, sözlü gibi sınavların hangisine ne kadar ağırlık verileceği meselesidir. Kapsamı geniş olan ve dersin hedeflerinden çoğunu ölçen ölçme aracına, azını ölçen araçtan daha fazla ağırlık verilmesi⁶¹ prensibi gereği sözlü mülakat, test ve yazılı sınavlardan daha fazla kullanılmalıdır. Zira yazılı sınavlarıyla Kur'ân dersinin en ağırlık verilmesi gereken yüzüne okuma ve ta'lîm alanlarını hiçbir şekilde ölçmek ve değerlendirmek mümkün olmayıp diğer alanlar olan ezber ve tecvid alanlarını ise sadece birazıyla değerlendirmek mümkündür. Oysa sözlü sınavlar, yüzüne okuma, ta'lîm, ezber ve tecvidin hepsini birden değerlendirme imkânı vermektedir. Bu sebeple her ne kadar başka sınav ve ödev gibi etkinliklere yer verilse de sözlü sınav asıl olmalı ve yüzdeler dilimleri bu ağırlığa göre belirlenmelidir.

Kur'ân dersi ölçme ve değerlendirmesinde ağırlığın sözlü sınavda olması gerektiği hakikati, ders işleme yöntemi ve derste hangi alana daha fazla ağırlık verilmesi gerektiğini de ortaya çıkarmakta, dolayısıyla diğer teorik bütün alanların uygulamasına imkân vermesi açısından yüzüne okuma alanı ön plana çıkmaktadır. Yüzüne okuma alanının ölçme ve değerlendirmesi, uygulamada daha çok sözlü olarak yapılmakta ve genellikle hocanın derste veya imtihan günü olarak belirlenen bir günde öğrencileri tek tek dinleyip puanlarını belirlemesiyle gerçekleşmektedir. Bazen aynı not verme işlemi bir komisyon⁶² kurularak da yapılabilmektedir. Bu konuda özellikle fakültelerde en büyük problemlerden biri, dersin sınav saatinin birden fazla öğrenci için aynı saat olarak açıklanması ve söz gelimi bir kişiye 5-10 dakika gibi bir zaman ayrılması durumunda öğrencilerin sınav için uzun süre beklemek zorunda kalmasıdır. Ayrıca sınav heyecanıyla öğrencinin o anlık yaptığı hatalar da göz önüne alındığında bu şekilde bir ölçme değerlendirmenin doğru bir sonuç verip vermediği tartışılabilir. Öğreticinin öğrencilerin ders içi performansını sürekli takip ettiği, sadece sınav için özel bir gayret beklediği durumlar, daha önce gözlemlenen ders içi performansın değerlendirilmesine imkân vereceği için uygulanabilir nitelik taşımaktadır.

⁶⁰ bk. *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye* (Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye: Matbaa-i Âmire, 1318), 325.

⁶¹ Binbaşoğlu, *Eğitim'de Ölçme ve Değerlendirme*, 63.

⁶² Komisyon kurulması öğrencilerde ayrı bir imtihan stresine sebep olacağı ve dersin hocasına saygısızlık olacağı gibi düşüncelerle eleştirilmiş, bu yola ancak şikâyet gibi durumlarda başvurulması gerektiğinin altı çizilmiştir. bk. Alemdar, "İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Dersleri ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", 211-212.

Yüzüne okumanın ölçme ve değerlendirilmesinde harf, mahreç, hareke, tecvid vb. hatalara göre şu hata bu puan gibi belki bazı ölçekler geliştirmek⁶³ mümkünse de bu ölçeklerin değerlendirilmesi yine hocadan hocaya hatta Kur'ân dersi verilen muhataba göre farklılık arz edecek olup herkes tarafından kullanılabilir bir standart koymak çok zordur. Ancak en azından öğrencilerin nereden sorumlu olduğunun net olması, sorumlu olunan alanın ders içinde hoca nezaretinde çalışılan yerlerden olması, derse giren hocanın değerlendirme kriterlerinin bütün öğrencileri kapsayacak şekilde bir standardının olması, verilen notların öğrencilerin adalet duygusunu zedelememesi ve not verilirken öğrencinin gayret ve çalışmalarının göz ardı edilmemesi gibi belli başlı şartlara riayet edilmelidir.

Yüzüne okuma alanında belli tür hatalardan aynı puanın kırılması şeklinde bir puanlama belirlenebilirse de tüm bu puanlamalar derse aynı hocanın girmesi durumunda geçerliliğini koruyacak başka bir hoca girdiği anda onun değerlendirmesi farklı olabilecektir. Hatta zaman zaman yarışma jürilerinde bizzat müşahade edildiği üzere bir komisyon üyesinin 70 puan takdir ettiği bir yarışmacıya diğer komisyon üyesi 90 puan takdir edebilmektedir. Burada sözlü sınavların doğasında olan göreceliliğin yanında Kur'ân dersinin kendine has farklı dinamikleri de söz konusudur. Dolayısıyla kişiden kişiye değişen bu notlandırmalar, arada aşırı bir puan farkı olmadıkça bir dereceye kadar normal karşılanabilir. Ancak sözlü imtihanların dezavantajlarının fazla olması sebebiyle Kur'ân dersinin ölçme ve değerlendirmesinin yeterli olmadığını savunmak doğru değildir. Nitekim hemen her imtihan türünün avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır.⁶⁴

Tecvid öğrenme alanı için öğretim sürecindeki yüzüne okuma alanında, öğrenilen tecvid kurallarının tekrarı ve uygulaması daima yapılmalıdır. Bu sayede öğrenilen konular öğrencilerin zihnine iyice yerleşecektir. Bu zorunluluk yanında tecvid öğrenme alanı, öğrencilere slayt hazırlatma, bir konuyu hazırlanarak anlattırma gibi farklı ödevler vermeye ve yazılı, test sınavları yapmaya da müsait bir alandır. Tecvid için yapılacak bu test sınavında eski öğrenilen bilgileri kontrol etmeyi mümkün kılacak

---

⁶³ Millî Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurum içinde düzenledikleri Kur'an yarışmalarında her hata için kesilecek puanlar netleştirilmeye çalışılmıştır. İnceleme için bk. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Yarışması Uygulama Kılavuzu 2019-2020* (Millî Eğitim Bakanlığı, 2019); "Camiler ve Din Görevlileri Münasebetiyle Düzenlenecek Yarışmalarla ilgili Şartname" (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020); ayrıca Kur'an Kursu öğreticilerinin yeterliklerine dair ölçek geliştirme için bk. Mehmet Korkmaz, "Yaygın Din Öğretiminde Yeterlik Ölçeği Geliştirme Süreci: Kur'an Kursu Öğreticileri Eğitim-Öğretim Yeterlikleri Ölçeği Örneği", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/28 (2010), 11-28.

⁶⁴ Örnek için bk. Çam vd., *İmtihan Pedagojisi ve Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri*, 53-68. Hatta bu eserde, aynı yazılı kağıdına farklı öğretmenlerin 9 ile 2 arasında not verdiklerinin ifade edilmesi, yazılı sınavlardaki göreceliliği de gösteren ilginç bir örnektir.

şekilde sorular hazırlanmalı ve ilgili dönemde hangi konulara yoğunlaşıldıysa o tecvid konularının ağırlıklı olduğu bir veya birkaç ayetin tecvid tahlilleri istenmelidir. Hatta yapılacak bu sınavda ezber öğrenme alanının kontrolü de mümkün olup dönem içinde sorumlu olunan ezberlerden belli bölümler sorularak öğrencilerden ayetin devamını yazmaları istenebilir. Ancak bunu yaparken değerlendirme esnasında ayetlerin yanlış yazımından puan kırmak, her dersin öğreticisinin öğrencileri yalnızca kendi dersi açısından ölçüp değerlendirmesi⁶⁵ gereğine uygun davranılmadığını gösterecektir. Ortaöğretim Kur'ân-ı Kerîm ders kitaplarının son bölümlerinde anlatılan konularla ilgili soru örnekleri mevcuttur.⁶⁶

Tecvid öğrenme alanında bazen bir dönemdeki tecvid konularının az olması, o konulardan yeterli miktar ve kalitede soru hazırlamayı zorlaştırabilir. Bunun için ise önceden öğrenilen konuların sınava dâhil edilmesi yoluna başvurulabilir. Ölçme ve değerlendirme bakımından dersin hazırlanıp sunulma aşamalarında konulardan nasıl soru çıkabileceği noktasında bir farkındalık geliştirilmesi, önem derecelerine göre sınıflandırılan konular için ayrılacak soru sayısının tayini, konunun tabiatına en uygun soru tipinin seçilmesi⁶⁷ gibi eğitim zorunluluklarına dikkat etmek gerekmektedir. Farklı şubelerde farklı hocaların derse girdiği durumlarda aynı konuların işlenmesi şartıyla sorular bir komisyon halinde hazırlanabilir.

Ölçme ve değerlendirme işleminde Kur'ân dersi öğrenme alanlarından ezber alanı da puana etki etmelidir. Aksi takdirde öğrenciler puana tesir etmediği için ezberlerini ihmal edeceklerdir. Sorumlu olunan ezberlerin ölçme ve değerlendirmesi yazılı sınavlarda bazı ayetlerin devamını yazmalarını istemek, sözlü sınavlarda ise bir sûreyi veya bir ayeti sorup devam etmesini istemek şeklinde olmaktadır. Bununla birlikte sorumlu olunan ezberler hoca tarafından bizzat tek tek dinlenilerek not edilmeli ve dönem sonu değerlendirmesine eklenmelidir. Bu zaruret, kalabalık sınıflarda bazen bütün dersi ezbere ayıran hocaların olması sonucunu doğurmakta, bu da diğer alanların ihmal edilmesine sebep olmaktadır. Bu problemin çözümü için ise ezberlerin satır satır dinlenilmesinden ziyade öğrencilerden birine başlamasını söyleyip ezberlediği anlaşılana kadar dinleyince diğer bir öğrencinin devam etmesini istemek şeklinde bir ölçme işlemine gidilebilir.⁶⁸ Ancak bu yöntemin, öğrencinin ezber sayfasının baş tarafını iyi yapıp diğer tarafını yapmaması veya zayıf yapması yanında hoca tarafından

⁶⁵ Binbaşıoğlu, *Eğitim'de Ölçme ve Değerlendirme*, 41.

⁶⁶ İnceleme için bk. "DÖGM Materyal Millî Eğitim Bakanlığı", <https://dogm.eba.gov.tr/> (Erişim 09 Ağustos 2023).

⁶⁷ Testlerin hazırlanmasında dikkat edilecek hususlar ve örnek test planı için bk. Çağlar, *Başarının Ölçülmesi ve Değerlendirme*, 44-50.

⁶⁸ Nitekim diyanetin hafızlık sınavları da bu şekilde farklı cüz ve sûrelerin yoklaması suretiyle yapılmaktadır.

dinlenilmeyen bölümde önemli bir hatasının olma ihtimali⁶⁹ gibi sebeplerle kalabalık sınıflarda ders işleme mecburiyeti gibi sadece zorunlu hallerde kullanılması gerekmektedir.

Kalabalık sınıflarda Kur'ân dersi açısından zayıf olan talebelerden tek tek ve tamamen, Kur'ân okuyuşu iyi olan talebelerden ise ara ayetlerden sorma yöntemiyle ezber almak da mümkündür. Kalabalık sınıflarda başka bir çözüm olarak ise Kur'ân dersinde yüzyıllardır kullanılan yardımcı hocalığa işlerlik kazandırmak önerilebilir. Zira gerek imam hatip lisesi gerek ilahiyat fakültelerinin sınıflarında hafızlığını yapıp gelen ya da daha önceden Kur'ân eğitimi alan talebeler bulunmaktadır. İşte bu talebelerden ehil olanlara arkadaşlarının ezberlerini dinlemesi noktasında sorumluluk verilip son sınavda ise ezber kontrolünün iyi yapılması şeklinde bir yöntem de başvurulabilir.

İdeal bir yöntem olmayıp bazı mahzurlar taşısa da öğrencilerin dönemlik ezberlerden sorumlu tutulup sadece sınavlarda ezberlerin kontrol edilmesi ve ona göre değerlendirme yoluna gidilmesi de mümkündür. Aslında ideal yöntem, hocanın talebe ezberlenecek yeri örnek olarak okuması, talebenin hoca nezaretinde ezberlenecek sayfayı doğru ve akıcı bir şekilde tilâvet etmesi, sonra ezberlediği bölümü kendine özel Kur'ân'ıyla birlikte hocasına getirmesi, hocanın kurşun kalemle yanlışların altını çizerek doğrusunu göstermesi ve son olarak talebenin yanlışları tashih edilmiş ezberi yeniden vermesi şeklinde olup bunun için de bir hocanın ilgilenmesi gereken talebe sayısının az olması gerekmektedir.

Ezber alanı için bir başka husus ise ezberlerin puana yeteri kadar etki etmemesi ve ezber vermeden geçilebilmesi durumunda özellikle puanın yüksekliğini pek önemsemeyen, en düşük puan ile de olsa geçtikten sonra sorun olmadığını düşünen öğrenciler tarafından bu işin suistimal edilmesi ve hiç ezber yapmadan geçmeyi beklemesidir. Dolayısıyla dersi ezber odaklı bir ders haline getirmeksizin her dönem sorumlu olunan ezberlerin puana etki etmesi ve dersten geçmek için bu ezberlerin verilmesinin zorunlu kabul edilmesi gerekmektedir.⁷⁰ Hatta Diyanet İşleri Başkanlığı personel alım sınavlarında ezber müfredatının meallerinin de sorulması sebebiyle ezberlenen dua ve sûrelerin anlamlarının ölçme ve değerlendirmeye tâbi tutulması söz konusu olabilir.

---

⁶⁹ Örnek için bk. Benli, "İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersleri için Bir Program Önerisi", 143.

⁷⁰ Yapılan bir çalışmada dersi sadece ezber odaklı hale getirip yüzünden okuması zayıf öğrencilerin bile ezber verdikleri takdirde dersi geçtikleri anlaşılmış olup bu hususun yanlışlığına vurgu yapılmaktadır. bk. Şenat, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'an Okuma ve Tecvid Dersinin İşlenişiyile İlgili Kanaatleri Üzerine Bir Araştırma".

Kur'ân-ı Kerîm dersleri içinde tatbiki eğitimi temsil eden ve öğrencinin bir hocadan eğitim aldığı bariz göstergesi olan ta'lîm dersleri de bir öğrenme alanı olarak yer almalıdır. Ta'lîm öğrenme alanı, öğrencinin harflere ve mahreçlere ağız yatkınlığı oluşturabilmesi için elzemdir. Belli dua ve sûrelerin defalarca hocaya okunmasını ifade eden bu süreç sonucunda öğrencide harflerin mahreç ve seslendirmesiyle Kur'ân tilâveti noktasında bir meleke ve kıvam oluşmaktadır. Ta'lîm öğrenme alanının ölçme ve değerlendirmesi ise sorumlu olunan dua veya sûrelerin dersler esnasında tek tek ve gerektiğinde defalarca dinlenilmesi suretiyle gerçekleşmelidir. Ancak ta'lîm çalışmalarının uzun bir süreci gerektirmesi sebebiyle dönem boyunca sorumlu olunan dua ve sûre sayısının çok sınırlı sayıda olması önem arz etmektedir. Bu alanın ölçme ve değerlendirmesi sözlü sınavlarda dönem boyunca tek tek dinlenen dua veya sûrelerden birinin sorulması şeklinde olmaktadır.⁷¹ Ta'lîm alanı için önemli hususlardan biri ise özellikle okuyuşu zayıf olan öğrencilerin kendi kendilerine çalışmalarını engellemek bunun yerine ilgili dua ve sûrelerin ta'lîmini derste defalarca birlikte tekrar etmek ya da derse gelmeden önce ehil bir kimsenin okuyuşundan dinlemelerini sağlamaktır.

Sonuç

Eğitimde özellikle de örgün eğitimde ölçme ve değerlendirme mecburi bir mahiyet arz etmektedir. Zira öğrencilerin başarı ya da başarısızlığı, aldığı dersin nihayetinde belli kazanımlar elde edip etmediği ve gelişim gösterip göstermediği gibi hususlar ancak ölçme ve değerlendirme neticesinde ortaya çıkmaktadır. Örgün eğitim şartlarında her dersin ölçme ve değerlendirmeye tâbi olması zarureti Kur'ân-ı Kerîm dersleri için de söz konusudur. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm derslerinin ölçme ve değerlendirmesiyle ilgili bazı hususların izah edilmesi ve konuyla ilgili dikkat edilmesi gereken noktaların netleştirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada örgün eğitim Kur'ân-ı Kerîm derslerinin ölçme ve değerlendirmesine dair ayrıntılar yanında eğitimin ideal bir şekle bürünebilmesi için ölçme ve değerlendirme açısından bazı önerilere yer verilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm dersleri elifbâ aşamasından sonra yüzüne okuma, ezber, ta'lîm ve tecvid öğrenme alanlarından oluşmalı ve ölçme ve değerlendirme faaliyetlerinde söz konusu hiçbir alan ihmal edilmemelidir. Bu alanlardan her birinin ölçme ve değerlendirme faaliyetlerinde ders içi yoğunluğuna göre değişkenlikler görülebilirse de sözlü sınavlar öğrencinin performansını en iyi ölçme imkanını verecektir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm derslerinde tecvid öğrenme alanında test, yazılı gibi sınavlar mümkün olmakla birlikte doğru bir değerlendirme yapabilmek için muhakkak sözlü sınav

⁷¹ Nitekim diyanet mülakat sınavlarında da Duha ve Nâs sûresi arasından muhakkak bir sûre sorulmakta ve adaylardan bu sûrelerin ezberinin ta'lîm şeklinde okunması beklenmektedir.

yapılmalıdır. Zira dersin muhteva, işleniş ve tabiatına en elverişli, en uygun ölçme aracı sözlü sınavdır. Mülâkat şeklindeki sözlü imtihanlarla söz konusu alanların hepsinin birden yoklamasını yapmak mümkün iken yazılı sınavlarla Kur'ân dersinin yüzüne okuma ve ta'lîm alanlarını hiçbir şekilde ölçmek ve değerlendirmek mümkün değildir.

Kur'ân-ı Kerîm derslerinde ölçme ve değerlendirmeyi bir süreç olarak ele alıp performans ölçekleri yardımıyla öğrencinin gelişimini her bir derse göre not etmek ve bu manada başlangıç ve son arasındaki gelişime odaklanmak esas olmalıdır. Bu husus, ölçme ve değerlendirme uzmanları tarafından değerlendirmenin sürekli ve uzun olması oranında sağlam olacağı şeklindeki esaslara da uygun düşmektedir. Ortaöğretim kurumlarının Kur'ân-ı Kerîm dersi programlarında da ölçme ve değerlendirmenin süreç odaklı ve öğrenci merkezli olması, ortam, ilgi ve ihtiyaçlara göre yeni ölçme tekniklerinin geliştirilmesi, bireysel farklılıkların, beceri ve yatkınlığın dikkate alınması gibi hususların vurgulandığı görülmektedir. Aslında bütün bunlar dersin mahiyetinin ve bireysel karakterinin programlar nezdinde dikkate alındığının göstergesidir. Ancak programlarda yer alan bu hususların uygulaması daha çok önem arz etmektedir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm derslerinde süreç yönetimi iyi planlanmalı ve mezkûr ölçme ve değerlendirme işlemlerinin sürece yayılması adına öğrenci performansı özel formlar aracılığıyla takip edilmelidir.

Kur'ân-ı Kerîm dersleri için ölçme ve değerlendirme noktasında bir standart arayışı ve beklentisi olsa da bu gerek ilgili dersin mahiyeti gerekse performans ölçeklerinin yapısı gereği pek mümkün görünmemektedir. Bu alanda bir standart arayışından ziyade gerek söz konusu alan gerekse diğer problemlerin nirengi noktasını oluşturan fem-i muhsin hoca ihtiyacına öncelik verilmesi çok daha anlamlıdır. Zira fem-i muhsin niteliklerini haiz bir hocanın alandaki birçok problem gibi ölçme ve değerlendirme problemlerini de asgariye indirmesi muhtemeldir.

Kaynakça

- Akdoğan, Bayram. “Türk Din Mûsikîsi Derslerinin Eğitim ve Öğretim Problemleri ve Çözüm Yolları ile İlgili Bazı Düşünceler”. *İslâmî Araştırmalar* 26/1 (2015), 24-44.
- Akkuş, Murat. “Kur’ân Okuma ve Tecvid Dersi Sınavlarının Ölçme ve Değerlendirmelerine Yönelik Bir Teklif: Aksaray İslami İlimler Fakültesi Örneği”. *İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân Eğitim ve Öğretimi (Sorunlar-Çözümler-Yöntemler)*. 85-102. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pagem Akademi, 2018.
- Alemdar, Yusuf. “İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân Dersleri ile İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008), 177-212.
- Bahçekapılı, Mehmet. *Yeni Eğitim Sisteminde Seçmeli Din Dersleri İmkânlar, Fırsatlar, Aktörler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: İlke Derneği, 2013.
- Benli, Abdullah. “İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur’ân Okuma ve Tecvid Dersleri için Bir Program Önerisi”. *Bilimname* 28 (2015), 125-165.
- Binbaşıoğlu, Cavit. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1982.
- Binbaşıoğlu, Cavit. *Eğitim’de Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi, 1983.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu’s-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki - Muhibbüddin el-Hatip. Kahire: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1980.
- Çağlar, Doğan. *Başarının Ölçülmesi ve Değerlendirme*. Bursa: Üniversite Yayınları, 1983.
- Çam, Ömer vd. *İmtihan Pedagojisi ve Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2009.
- Daşkın, Abdurrahman. *İmam Hatip Liselerinde Kur’ân-ı Kerîm Derslerinde İzlenen Yöntemler*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Demirci, Naci. *Abdurrahman Gürses’in Kıraat İlmindeki Yeri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kara, İsmail. *Kutuz Hoca’nın Hatıraları: Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- Korkmaz, Mehmet. “Yaygın Din Öğretiminde Yeterlik Ölçeği Geliştirme Süreci: Kur’an Kursu Öğreticileri Eğitim-Öğretim Yeterlikleri Ölçeği Örneği”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/28 (2010), 11-28.
- Kotan, İlhami. *Ortaöğretimde Bazı Seçmeli Dini Derslere İlişkin Öğrenci Öğretmen ve Yönetici Görüşlerinin İncelenmesi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Meydan, Hasan. “Din, Ahlak ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinde Karşılaşılan Problemler (Öğretmen Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Araştırma)”. *Turkish Studies* 10/3 (2015), 673-694.
- Öcal, Mustafa. *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dînî Hayat*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.

- Öcal, Mustafa - Ay, Mehmet Emin. *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 1995.
- Önder, Halil İbrahim. *Cumhuriyet Dönemi Örgün Eğitim Kurumlarında Kur'ân-ı Kerîm Eğitim ve Öğretimi*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Önder, Halil İbrahim. "Kur'ân-ı Kerîm Dersi Öğrenme Alanları (Örgün Öğretim Bağlamında)". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/2 (2021), 1197-1225. <https://doi.org/10.33420/marife.988938>
- Özdamar, Kazım. *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Nisan Kitabevi, 3. Basım, 2017.
- Saran, Ali Kemal. *Omuzumda Hemençe Cumhuriyet Devrinde Bir Medrese Talebesinin Hatıraları*. Ankara: Kurtuba Yayınları, 2009.
- Selim Sâbit Efendi. *Rehnümây-ı muallimîn*. İstanbul: Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, ts.
- Sezer, Sezin. "Öğrencinin Akademik Başarısının Belirlenmesinde Tamamlayıcı Değerlendirme Aracı Olarak Rubrik Kullanımı Üzerinde Bir Araştırma". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18/18 (2005), 61-69.
- Şenat, Fatma Asiye. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersinin İşlenişiyile İlgili Kanaatleri Üzerine Bir Araştırma". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42/42 (2016), 215-238.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. Sevre es-Sülemi. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Maruf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslami, 1996.
- Turgut, M. Fuat. *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları*. Ankara: Yargıcı Matbaası, 1995.
- Vakkasoğlu, Vehbi. *Bir Devrin ve Bir Şehrin Muhteşem Öğretmeni Sandal Hoca*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2013.
- "Camiler ve Din Görevlileri Münasebetiyle Düzenlenecek Yarışmalarla ilgili Şartname". Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020. https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/muftuluk/UserFiles/adiyaman/UserFiles/Files/2020%20Camiler%20ve%20Din%20G%C3%B6revlileri%20Haftas%C4%B1%20Yar%C4%B1%20C5%9Fmular%C4%B1%20%C5%9Eartnamesi_ab9bbd2a-2c4c-4255-bf53-6f0a61c208be.pdf.
- "Diyanet İşleri Başkanlığı Sınav Yönetmeliği". *Resmî Gazete* 28096 (26 Ekim 2011). <https://dogm.eba.gov.tr/>. "Dögm Materyal Millî Eğitim Bakanlığı". Erişim 09 Ağustos 2023. <https://dogm.eba.gov.tr/materyal/>
- Hafızlık Uygulama Esasları*. 2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları. EK-4. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018.
- "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun". *Resmî Gazete* 28261 (11 Nisan 2012).

- “İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği”. *MEB Tebliğler Dergisi* 35/1699, 1700 (22 Mayıs 1972), 174-182, 184-190.
- İmam Hatiplerde Mesleki Müfredat ve Program Çeşitliliği Sonuç Raporu*. Din Öğretiminde Kalite Çalıştayları-3. Konya: TİMAV, 2017.
- Kur’an Okuma Teknikleri Öğretim Programı*. Ankara: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2014.
- Kur’an-ı Kerîm’i Güzel Okuma Yarışması Uygulama Kılavuzu 2019-2020*. Millî Eğitim Bakanlığı, 2019.
<http://dinogretimi.meb.gov.tr/yarisma/KuraniKerim/KuraniKerimKilavuz.pdf?t=20191212>.
- “Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği”. *Resmî Gazete* 29072 (26 Temmuz 2014).
- Ortaokul-İmam Hatip Ortaokulu Kur’an-ı Kerîm Dersi Öğretim Programı (5-8. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı, 2017.
https://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_08/18110258_Secmeli_KuraniKerim_YHOveORTAOKUL.pdf
- Ortaöğretim Kur’an-ı Kerîm Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı*. Millî Eğitim Bakanlığı, 2017.
http://dogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_08/17175645_Secmeli_KuraniKerim_ORTAYRETYM.pdf
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umûmiye*. Dâru’l-Hilâfeti’l-Âliyye: Matbaa-i Âmire, 1318.
- Sözleşmeli Personele Yönelik Mesleğe Hazırlık Eğitim Programı (İmam Hatip ve Müezzin Kayyımlar)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019.
- Yaz Kur’an Kursları Öğretim Programı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2018.